

"El mundo es verde y azul. Azul por que el Caribe es así inmenso y azul, y así lo imaginamos todos cuando oímos esa palabra mítica que nos transporta a mundos limpios y claros como sus aguas. Y es verde porque la naturaleza es virgen aún en muchos países del entorno, cuidada especialmente ahora que el mundo del turismo se empieza a preocupar de hacer un turismo sostenible..."

Excelencias del Caribe, nº22

3. L'ÀREA D'ESTUDI: MÈXIC, AMÈRICA CENTRAL I LES GRANS ANTILLES

3.1. Personalitat geogràfica de la regió d'estudi

La regió d'estudi tal i com indica el títol d'aquesta tesi engloba els països de Mèxic, Amèrica Central i les Grans Antilles. Aquesta regió és també denominada pel geògraf francès Guy Laserre (1975), les Amèriques del Centre o *América Media*, segons Blij (2000) *Middle America*, per Cebrián Abellán (1993) *América Media Continental* i consagrada per l'escola regional francesa i per la professora mexicana, Rosa Filatti com el *Mediterráneo Americano*. Dins de l'*América Media* s'inclouen tots els països i territoris que hi ha entre els Estats Units i Amèrica del Sud. El concepte d'Amèrica Central que s'utilitza de vegades per fer referència al mateix àmbit, és de fet una regió dins de l'*América Media*.

Aquesta zona d'estudi constitueix una barrera crucial entre les aigües atlàntiques i pacífiques, alhora que és un pont de contacte entre el continent de Nord Amèrica i Amèrica del Sud, i els diferents països que conformen la regió, també es troben representats, junt amb d'altres, a l'Associació d'Estats del Carib (AEC). Aquesta integra tant aquells països banyats pel Carib¹, com els que no, cas de El Salvador.

El gegant que domina la regió és Mèxic, en virtut de la seva superfície física, població, qualitats culturals, recursos, a més de la seva privilegiada localització que el converteix en l'únic representant de la zona en la porció nord de l'actual continent americà.

Pel que fa a Amèrica Central, també denominada Mesoamèrica, aquesta està formada per set països, que compleixen la funció de pont. És un subcontinent format per la part d'Amèrica compresa entre els istmes de Tehuantepec a Mèxic i s'acaba a l'istme que separa el golf d'Urabá, a Colòmbia, de l'extrem més sud-oriental del golf de Panamà. Seguint però un criteri geofisiogràfic, els seus límits són, al nord la Serralada Neovolcànica, a Mèxic i al Sud, la vall inferior de l'Atrato, a Colòmbia. I segons criteris polítics, aquesta regió comprèn les repúbliques de Guatemala, El Salvador, Hondures, Nicaragua, Costa Rica i Panamà² (amb la zona del Canal) i Belize.

---

¹ L'AEC està integrada per un total de 25 països, que són: Antigua i Barbuda, Bahames, Barbados, Belize, Colòmbia, Costa Rica, Cuba, Dominicana, El Salvador, Granada, Guatemala, Guayana, Haití, Hondures, Jamaica, Nicaragua, Panamà, República Dominicana, St.Kitts i Nevis, Santa Lucia, Sant Vicente i La Granadina, Surinam, Trinidad i Tobago, Mèxic i Veneçuela. Font: www.acs-aec.org

² Tot i que Panamà s'inclou com un país que pertany a l'Amèrica Central, per molts centreamericans encara no és considerat part de la regió, per què fins el 1903, era una part de Colòmbia, és a dir, d'Amèrica del Sud.

En aquesta tesi també s'abraça com àrea d'estudi les Grans Antilles, que són part d'una cadena d'illes que s'estenen en forma d'arc des de la península de Florida fins a la costa nord-oriental d'Amèrica del Sud. Les Antilles es divideixen en tres grans grups: les Bahames, les illes Turks i Caicos al nord, les Grans Antilles al centre i les Petites Antilles al sud. Les Grans Antilles són constituïdes per Cuba, Jamaica, la Hispaniola, que comprèn els estats d'Haití i de la República Dominicana, Puerto Rico i les illes Caiman. En aquest treball la investigació es centrarà bàsicament en els exemples de Cuba i la República Dominicana.

Mapa 3.1: Àrea d'estudi

Font: Elaboració pròpia a partir de www.theodora.com

La regió d'estudi comprèn, com es pot veure en el mapa 3.1, un total de nou països, que equival a un extensió de 2.632.894 km², 20.491 km de costes de gran valor mediambiental i turístic i concentra una població total de 155.479.406 habitants segons les dades de l'any 2000. L'amplitud latitudinal de la regió, ultrapassa els 30° N en el seu extrem septentrional i s'estén fins quasi bé els 5° N., mentre que l'amplitud longitudinal és d'uns 49°, des dels 117°W al N. de la península de la Baja California, fins els 68° E. de la República Dominicana.

Totes les nacions d'Amèrica Central i Mèxic, amb l'excepció de Belize, van estar colonitzades per Espanya. Belize va ser menyspreat pels colonitzadors per trobar-se en un medi hostil sense recursos importants. Els anglesos no van pensar el mateix,

convertint-lo durant un temps en l'únic enclavament britànic de la regió, cosa que explica la poca relació o lligams que té amb els seus països veïns. Aquest últim factor ha fet que no es tries el país de Belize en aquest treball d'investigació, tot i que el potencial ecoturístic del país i el gran valor dels seus recursos naturals estan confirmats.

Els factors d'unitat de l'àrea d'estudi parteixen primordialment d'un fenomen que els va afectar d'una manera general: la colonització (Méndez, 1998). Ha estat la colonització la que li ha proporcionat els seus trets d'homogeneïtat i especialment la cultura portada des de la península ibèrica que desplaça i substitueix les cultures pre-colombines. Els colonitzadors van aconseguir implantar uns nous assentaments, unes noves infraestructures; en definitiva, una nova organització econòmica, social, administrativa i política, que es va mantenir posteriorment.

I si la unitat cultural és un tret destacable dels països triats, no és menor el de les seves estructures socioeconòmiques, tant pel que respecta al fet particular de les denominades disparitats en la propietat agrària, com pel que es refereix el fet més general de tractar-se de societats desequilibrades econòmica, social i territorialment, sense oblidar les sacsejades que experimenten en els aspectes socials i polítics.

Però, sense cap mena de dubte, un dels trets més significatius, i alhora decisius, dels països que conformen l'àrea és la seva personalitat geofísica i la diversitat ecogeogràfica. Com que és, doncs, un dels trets més característics de la regió, és necessari comprendre els patrons físics, biològics, ecològics i geogràfics que la defineixen.

3.2. Característiques físiques

La latitud, el relleu i la climatologia són els tres trets geogràfics bàsics a partir dels quals es construeix la heterogeneïtat ambiental de la regió, en la mesura en que determinen la diversitat climàtica, ecològica i biològica que caracteritza i dona personalitat aquesta porció del planeta.

El punt de partida d'aquest anàlisi el constitueix el descobriment de les línies fonamentals del relleu posant-les en relació amb els trets generals de la seva estructura. El sistema orogràfic de la regió està format per quatre grans conjunts morfoestructurals diferents. El primer comprendria Mèxic fins a l'istme de Tehuantepec, Amèrica Central que es subdividiria segons Karl Sapper (Lasserre, 1975) en dues estructures: l'Amèrica Central "nuclear" al nord i l'Amèrica Central "ístmica" al sud i el quart conjunt que estaria format per les Antilles.

Les principals cadenes volcàniques de Mèxic i Amèrica Central són de formació recent, de tal sort que, com bé es diu, un altre tret de la regió està constituït per la relativa joventut geològica de bona part del seu territori. "La regió és a més una criatura bastant inquieta, la seva joventut implica un gran dinamisme geològic, que s'expressa a través de sismes i fenòmens volcànics de diversa índole". (MOPU,1990).

Les muntanyes d'Oaxaca i de Chiapas, Amèrica Central nuclear i les Grans Antilles occidentals, pertanyen a una zona estructural complexa que els geòlegs denominen *Old Antillia* o Territori Carib, una àrea tectònicament molt complexa, i molt activa tant volcànicament com sísmicament. L'estret braç de terra de l'Amèrica Central, que s'estén des dels estats mexicans d'Oaxaca i Veracruz fins als confins colombiano-panamenys del Darién i que en algunes àrees no arriba als 100 km d'amplada i només en alguns punts excedeix els 500, és fruit de la subducció de la placa de Cocos sota la placa del Carib i l'extrem meridional de la placa nord-americana. Les Antilles mateixes, en particular les illes de Sobrevent, són un altre cas dels arcs d'illes que caracteritzen els límits entre plaques. (VV.AA., 1993a)

Va ser l'impuls del plegament terciari el que va desplegar el pont centreamericà, va fer sorgir l'arxipèlag de les Antilles i va elevar l'enorme barrera dels Andes. Quan es produïren els plegaments alpins en els àmbits americans del nord i del sud, va tenir lloc el redreçament de l'orografia que assegurava la continuïtat entre el relleu Mexicà i la branca occidental del Andes Colombians.

A Mèxic, la muntanya cobreix la major part del territori, doncs més del 50% de l'espai mexicà es troba per damunt dels 1.000 metres sobre el nivell del mar i més del 65% sobre la cota dels 500 m. A l'Amèrica Central, amb la única excepció de Belize, la preponderància de la muntanya és encara major; les porcions muntanyoses (serralades, vessants, altiplans) representen més del 75% del territori. Si s'exceptua la península de Yucatán i el litoral de la costa de Los Mosquitos, tota la resta del subcontinent centreamericà està coberta per un relleu on les serralades estan separades o interrompudes per valls fluvials, o bé per depressions tectòniques enriquides, molt sovint, per la presència d'un llac. En el Carib, la muntanya adquireix una connotació especial en virtut del caràcter insular dels territoris. (veure mapa 3.2)

Les majors elevacions es troben a la regió al llarg de la serralada dels Andes Centrals, en la porció nord d'Amèrica Central (Guatemala i en el denominat Eix Neovolcànic) on es troben majoritàriament les muntanyes mexicanes de més de 4.000 m.

Mapa 3.2: Principals elements del medi físic. Mèxic, Amèrica Central i les Grans Antilles

El conjunt estructural format per Mèxic i Amèrica central és una àrea muntanyosa de gran extensió. Distingint-se, com tot seguit es veurà, de forma més detallada, els altiplans per damunt dels 1.000 o 2.000 metres, i les porcions pròpiament muntanyoses, on la topografia és accidentada i el terreny sol presentar fortes pendents. Aquesta distinció resulta fonamental perquè les comunitats de vegetació que cobreixen una i altra unitat fisiogràfica solen ser diferents, en funció de les diverses condicions de clima i topografia. En la porció central i septentrional de Mèxic s'estén un gran altiplà d'alçada conegut com altiplà mexicà i unitats similars, tot i que de menor extensió, es troben en el sud-est mexicà (Chiapas), Guatemala i Costa Rica. Les muntanyes d'aquesta subregió llatinoamericana es troben fonamentalment agrupades en dues cadenes volcàniques ben definides. La primera està constituïda pel denominat eix volcànic transversal o serralada neovolcànica, que travessa el territori mexicà al voltant dels 20° de latitud nord, i inclou les muntanyes més altes de Mèxic com el pic de Orizaba (5.750 m) o el Nevado de Toluca de 4.600 m. La segona està conformada per l'eix volcànic d'Amèrica Central, de 1.500 Km de longitud que a la zona del Pacífic s'estén des de la frontera de Mèxic amb Guatemala fins a Costa Rica, i inclou trenta set grans volcans, dos dels quals superen els 4.000 m i es troben a Guatemala i onze els 3.000 m.

L'Amèrica Central ístmica, al sud de la gran depressió tectònica de Nicaragua, és diferent de l'Amèrica Central nuclear. El sistema muntanyós és més jove. La cordillera de Talamanca a Costa Rica, es prolonga a Panamà de direcció nord-oest a sud-est. Al llarg del Pacífic, seguint una direcció nord-oest sud-est, s'estén una serralada volcànica recent des de Guatemala a Panamà, constituint una de les línies fonamentals del relleu de la regió. Més de vuitanta volcans, dels quals més d'una trentena estan en activitat, constitueixen una alineació volcànica de més de 1.000 km de llarg. El volcà Chiriquí a Panamà és el volcà més meridional d'Amèrica Central.

Les Grans Antilles (Cuba, Jamaica, Hispaniola i Puerto Rico) s'han de veure, pel que fa als aspectes fisiogràfics, com les parts superiors i emergents d'un sistema orogràfic el nus del qual és l'illa de la Hispaniola. D'aquest nus s'en desprenen tres ramals: el que es mostra a Cuba després d'haver originat la depressió que ocupa el canal del Vent i el que, des de la Hispaniola i passant per sota del canal de Jamaica, forma l'illa d'aquest mateix nom.

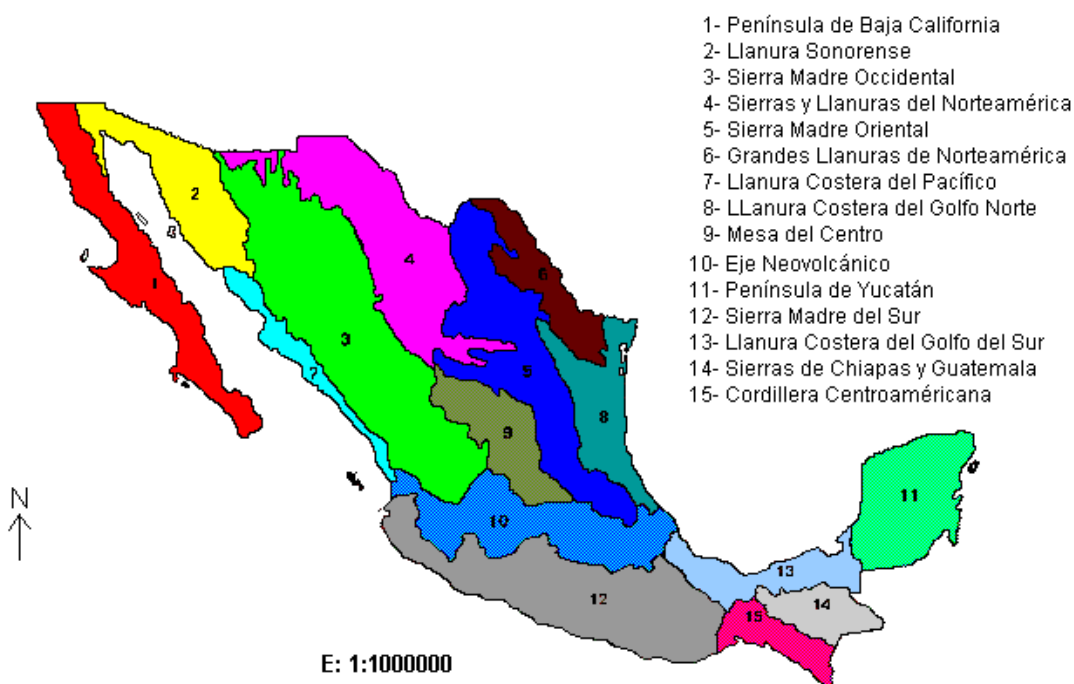
A nivell regional, i partint dels grans conjunts morfoestructurals que configuren la regió, els principals trets físics són els que a continuació es subratllen.

Mèxic ocupa la part meridional de l'Amèrica del Nord i limita amb Estats Units al llarg de 3.117 km, marcant la major part d'aquesta frontera el riu Bravo. A l'est limita amb

el Golf de Mèxic i la mar del Carib, al sud-est amb Guatemala i Belize, i a l'oest amb l'oceà Pacífic.

El relleu de Mèxic, prolongació de les cadenes nord-americanes, presenta una gran complexitat com es pot veure en el mapa 3.3 i com tot seguit es mostra. El cor geogràfic del país són les terres de l'altiplà volcànic, conegudes com Anáhuac, on s'ajunten les dues cadenes muntanyoses, la Sierra Madre Oriental i la Sierra Madre Occidental, continuació de les Rocalloses i de Sierra Nevada, que es van estrenyent progressivament cap al sud. Entre les dues cadenes sorgeixen diferents valls i conques amb un promig d'alçada de 2.000-2.500 m. És una regió dominada per grans cons volcànics com el Popocatepetl amb 5.452 m o el Ixtlacihuatl amb 5.216 m (el punt més alt del país és el pic de Orizaba amb 5.700 m a l'Estat de Veracruz). En aquesta vall, que representa un 10% del territori nacional, es concentra més del 50% de la població.

Mapa 3.3: Principals estructures de relleu de Mèxic

Font: Instituto Nacional de Estadística Geografía e Informática. Dcción. Gral. de Geografía Cartas Fisiográficas. Mexico.channel.net/maps

La Sierra Madre del Sur, formada per un grup de muntanyes menors i prolongació de les altres dues serres, s'estreny en l'Istme de Tehuantepec i continua fins a Guatemala, mentre que en el nord, la Península de Yucatán s'estén plana i coberta de vegetació.

Pel que fa la península de Yucatán, és una gran plataforma de roques calcàries marines, amb nombroses depressions. Encara que els rius són escassos, hi ha pous naturals, anomenats *cenotes*, que són punts d'obertura a la superfície dels cursos d'aigua subterranis, i que són atractius turístics de gran rellevància.

Del continent mexicà surt una altra península, molt coneguda en aquests darrers anys i referent turístic en aquesta investigació, que és la península de Baja California, on predomina, des del punt de vista geològic les roques granítiques, en un sistema muntanyós que va de nord a sud i disminueix progressivament d'altitud. Les costes, molt escarpades, són interrompudes per platges de sorra en general fina i blanca, tot i que, en alguns casos, la sorra és negra a causa de l'abundància de minerals metàl·lics.

A Guatemala entren dos ramals muntanyosos, el sistema de la Sierra Madre que des de Mèxic, creua el país d'oest a est i arriba fins el Salvador i Hondures, i el Sistema de los Cuchumatanes, amb cims que superen els 3.500 m. El primer ramal amb 260 km corre paral·lel al Pacífic formant l'altiplà central, on es troben les ciutats de Guatemala, Antigua i Chimaltenango, entre d'altres. La geografia de Guatemala és bàsicament muntanyosa, a excepció de la zona nord on es troba una zona baixa selvàtica coneguda com el Petén, pràcticament despoblada, i reconeguda internacionalment per les ruïnes maies que acull i que s'han trobat al llarg del segle XX, com les de Tikal o Piedras Negras entre d'altres. Altres zones baixes del país, són la costa Atlàntica i la regió sud que forma la plana costanera del Pacífic. (VV.AA., 1993b):

Guatemala és, potser, la zona de major concentració volcànica de tota Amèrica. El sud de la Sierra Madre constitueix una cadena impressionant de trenta tres volcans. Els més importants són el Tajumulco (4.220 m), el més elevat del país, el Tacaná (4.064 m), el Santa Maria en activitat constant, l'Atitlán amb 3.573 m., l'Acatenango (3.796 m), el Agua (3.776 m), el Fuego (3.763 m) i el Pacaya (2.552 m). Aquests dos últims també en activitat constant. Alguns d'aquests volcans s'alcen al costat de llacs i formen conjunts paisatgístics de gran bellesa i de gran atractiu turístic.

Algun dels llacs més coneguts, molts del quals d'origen volcànic, i de gran bellesa són l'Atitlán a 1.562 m d'alçada i amb diverses illes en el seu interior, que és el més famós i el llac Izabal (321 km²) en el litoral Atlàntic.

Hondures, igual com els seus països veïns, és un país muntanyós dividit en tres parts, l'oriental, l'occidental i una depressió central on es troben la majoria de les principals ciutats del país. La zona interior està travessada per un sistema muntanyós orientat del nord-oest al sud-oest on es troben els cims més alts del país. Les valls i els paisatges muntanyosos es barregen amb extenses planes de terra fèrtil. D'Hondures cal destacar la plana de la Mosquitia, a la costa atlàntica, la regió més despoblada del país i el bosc tropical més gran d'Amèrica Central.

El Salvador, l'estat més petit de l'istme i que popularment se li ha donat el sobrenom de *Pulgarcito*, és l'únic país de la regió mancat de sortida al Carib, tot i que això, com ja s'ha anunciat, no ha estat un obstacle per forma part de l'AEC.

El seu territori està ple de valls i muntanyes. Al nord destaquen les serralades de Matapán i Chalatenango que conformen la Sierra Madre de El Salvador o Andes Centreamericans, on es troba el Pital, el cim més alt del país. L'altra regió a destacar és l'altiplà central, la regió més poblada. Aquesta regió és una depressió coberta de sediments recents, amb una altitud mitjana de 600 m, tancada al sud per la serralada de la costa, d'origen volcànic. Entre els nombrosos volcans que formen part de l'anomenat Cinturón de Fuego, la majoria actius, cal destacar el Santa Ana (2.365 m), San Salvador (1.959 m), San Vicente (2.182 m), etc. Al peu d'aquesta serralada s'estén una estreta plana costanera al·luvial, d'una amplada que varia dels 10 km als 35 km. És la regió més càlida del país i unes de les més plujoses (entre els 1.800 mm i 2.000 mm l'any). L'altra zona on s'enregistren pluges elevades, les màximes del país, 2.400 mm a l'any, és les zones muntanyoses de la Sierra Madre, a més de 1.800 m d'altitud. Entre aquesta cota i els 1.800 m hi ha les denominades terres temperades, on es troben els conreus del cafè i on es recullen pluges d'entre 1.200 mm i 1.800 mm anuals. A les terres calentes, que comprenen l'altiplà central i les valls més baixes de les serralades (de 800 m a 500 m d'altitud), les temperatures mitjanes oscil·len entre els 22°C i els 26°C i la pluviositat adquireix valors de 1.600-2.000 mm.

Nicaragua, l'estat més extens de l'Amèrica Central, comparteix amb la resta dels països de l'istme la diversitat orogràfica. El territori està dividit en tres regions geogràfiques diferents: a) Les planes del Pacífic, b) les muntanyes centrals i del nord i c) les platges del Carib. La regió del Pacífic, la zona més occidental del país, està travessada de nord-est a sud-est per una cadena volcànica d'uns quaranta volcans, alguns dels quals mantenen una certa activitat, com ara el Momotombo, Concepción, Santiago, etc. L'altre tret característic d'aquesta regió és la depressió lacustre on es troben els dos grans llacs nicaragüencs, el llac de Managua i Nicaragua, units tots dos al riu Tipitapa. Les aigües del llac de Nicaragua són conduïdes a la mar de les Antilles pel riu San Juan.

La regió del Pacífic és la més fèrtil del país, gràcies a les laves volcàniques, d'aquí l'explotació agrària i la concentració de la població, malgrat estar sotmesa aquesta franja a freqüents moviments sísmics.

A la regió central, la més antiga des del punt de vista geològic, s'hi troben els cims més alts de Nicaragua (Mogotón 2.107 m). La vegetació de la regió central és variada, amb boscos de pins als sectors més elevats i de roures en els més baixos. A partir dels 1000 m comença a aparèixer la selva nebulosa producte de les pluges abundants i de la humitat.

Pel que fa la regió atlàntica, habitada majoritàriament per indígenes, està coberta de selva. Els rius que desemboquen al litoral atlàntic són en general navegables i en les seves desembocadures es formen llacunes i zones pantanoses on s'ha de destacar la presència de manglars.

Dins de la unitat que Karl Sapper (Lasserre, 1975) ha definit com America Central ístmica es troba Costa Rica, un dels països més petits d'Amèrica, però molt heterogeni des del punt de vista físic.

La seva morfologia és molt muntanyosa, estructuralment correspon a una dorsal ístmica. La carcassa són dues carenes separades per una depressió on es poden distingir, de nord a sud, tres serralades. L'alineació oriental anomenada Sierra de Guanacaste, és d'origen volcànic i neix a la frontera de Nicaragua, prolongant-se cap al SE per la Sierra Central; l'alineació occidental està formada per la Sierra de Talamanca, que té el seu origen més cap al sud, i s'estén més enllà de la frontera panamenya. Entre la Sierra Central i la de Talamanca, s'obre una depressió d'origen tectònic, el Valle Central (9.000 km²), altiplà elevat amb una mitjana de 1.000 m, que per les seves condicions climàtiques favorables i per la fertilitat del sòl constitueix l'àrea més poblada.

Els cims més alts del país es troben a la Sierra de Talamanca, on s'alcen el Chirripó (3.820 m), el Terbi (3.761 m), el Blanco (3.544 m) i el Kámok (3.549 m). Les úniques planes són l'altiplà del Valle Central i les planes costaneres que presenten característiques ben diferents. La plana del Pacífic és força estreta, atesa la proximitat de les serralades muntanyoses al litoral i la presència de l'alineació parcialment submergida, que constitueix les penínsules de Nicoya i Osa. En canvi al llarg del Mar Carib s'estén una plana relativament àmplia que acaba amb costes baixes i rectilínies. Costa Rica compta amb un total de 600 platges dividides entre l'Oceà Pacífic i el Mar del Carib.

El país és de formació recent, ja que va originar-se a l'era Terciària, quan va emergir la totalitat de la regió de l'istme. La zona muntanyosa de l'interior de Costa Rica,

està constituïda per roques mesozòiques i terciàries que afloren a la Sierra de Talamanca, mentre que d'altres parts estan recobertes per grans capes volcàniques i coronades per nombrosos volcans. Segons l'Observatorio Vulcanológico y Sismológico de la Universidad Nacional de Costa Rica hi ha un total de 112 volcans, entre els que es destaquen: el Barva, el Poás, l'Irazú, l'Orosi, l'Arenal, etc.

Per últim, es troba Panamà que ocupa la part més meridional i estreta de la regió ístmica d'Amèrica Central i que representa el nexa d'unió entre l'Amèrica Central i l'Amèrica del Sud. La seva privilegiada situació ha fet d'aquest país un enclavament geopolític important. La seva geografia es caracteritza per una franja de relleu molt accidentat d'uns 200 km d'amplada màxima i 65 km de mínima, travessada en el centre pel Canal de Panamà, on conflueixen la Sierra Madre Centroamericana i la Sierra Andina Sudamericana.

A l'oest s'estén la Cordillera Central, la gran cadena muntanyosa d'origen terciari, que assoleix la seva alçada màxima a prop de la frontera amb Costa Rica amb les muntanyes de Chiriquí (3.475 m). D'altra banda, té alguns volcans amb activitat recent. Seguint cap a l'est, el terreny perd alçada des dels 2.000 m fins als 25 m.

Al sud de la Sierra Central i separats per una fosa tectònica ocupada per les planes de Chiricana i los Llanos Centrales, s'alça un altre sistema muntanyós que forma la península de Azuero, la qual tanca a l'oest el golf de Panamà. El Canal de Panamà travessa el país des de la costa del Mar Carib solcant la plana, fins l'oceà Pacífic, on es troba la ciutat de Panamà. La regió occidental és també molt accidentada i agresta, selvàtica i poc poblada.

A la zona nord-est s'alça la Sierra de San Blas i la Serranía del Darién, mentre que al sud-est es distingeixen entre d'altres les serres del Sapo, constituint geològicament la prolongació de les muntanyes de la península de Azuero i culminant en les muntanyes de Darién a la frontera amb Colòmbia.

El quart conjunt morfoestructural estaria format per les Antilles, centrant-se l'anàlisi en Cuba i la República Dominicana.

Cuba és un arxipèlag format per l'illa de Cuba, l'illa de la Juventut o de Pinos i per més de 4.000 cayos o illots. De forma allargada i estreta, té 1.250 km de llarg i la seva amplada màxima és de 96 km. Les seves costes sumen prop de 5.746 km, amb més de 200 badies i unes 300 platges naturals.

L'activitat erosiva del clima tropical ha contribuït decisivament a augmentar la complexitat del relleu, que s'observa sobretot en la gran varietat de formes càrstiques, tot i que el tret que caracteritza més l'illa és la seva topografia més aviat

plana. El seu relleu es redueix a una plana d'escassa alçada i uniforme, trencada per petites elevacions, que cobreix β del territori nacional. (VV.AA., 1993b):

Les serralades principals són la Sierra de los Órganos i la Sierra del Rosario, a l'extrem occidental i ambdues d'alçades modesta. A la zona oriental de l'illa, es troba un altre sistema muntanyós de major importància, constituït per las Sierra Maestra i de Nipe, on es troba la cota més alta del país, el pic de Turquino (1.997 m). En la part centre meridional, les muntanyes de la Sierra dels Escambray i de Trinidad, s'eleven per damunt dels 1.100 m, cal destacar també zones pantanoses com la Península de Zapata.

Pel que fa a les seves costes destacar que les de l'Atlàntic són molt complexes degut a l'abundància de golfs, badies i de petites illes separades per estrets passadissos d'esculls. En contrast, la costa del Mar Carib és més accessible, però amb illes i esculls, com els dels Jardines de la Reina a l'orient o l'Arxipèlag del Canarreos a occident. Aquestes illes són majoritàriament formacions coral·lines com és el cas de l'Arxipèlag de Sabana Camagüey (Jardines del Rey) que s'estén al llarg de la costa septentrional de l'illa.

La forma allargada de l'illa fa que la xarxa hidrogràfica només tingui rius curts i de cabal molt irregular i en bona mesura subterranis a causa dels fenòmens càrstics.

Nicolás Guillen, poeta nacional cubà, s'ha referit a Cuba en una de les seves poesies com un *largo lagarto verde*, per la forma llarga i estreta que recorda a un llangardaix o un cocodril. L'estretor del seu territori determina que cap punt de Cuba estigui lluny del mar, fet que exerceix gran influència en les seves característiques geogràfiques.

L'illa de la República Dominicana, és la segona illa més gran de les Antilles, situada al centre de l'arxipèlag, molt a prop del tròpic de Càncer i que inclou diversos illots com Saona, Catalinita, Catalina i les petites illes de Beata i Alto Velo.

La varietat geogràfica és un dels trets que millor pot definir a la República Dominicana davant la monotonia d'altres illes tropicals. Ofereix un enorme ventall de possibilitats paisatgístiques, que van des de les muntanyes més altes de les Antilles, al llac més extens, des dels frondosos boscos tropicals a les àrides zones semidesèrtiques o de les escarpades costes atlàntiques a les tranquil·les platges caribenyes.

L'interior és principalment muntanyós. Quatre serralades quasi paral·leles, alineades de nord-est a sud-est creuen el país d'oest a est separades entre sí per depressions longitudinals, per les que discorren els principals rius i on es concentra la major part

de la població. L'eix principal de la orografia dominicana és la Sierra Central, on s'assoleixen les majors alçades de tot el Carib com el Pico Duarte de 3.157 m i on també es troba la Sierra de Monte Cristo. Al sud-est destaca la Sierra de Bahoruco, la Sierra de Neiba, entre les que se situa la Hoya de Enriquillo, la única depressió profunda de les Antilles, on es troba el Lago Enriquillo, a 40 m sota el nivell del mar, el més gran de les Antilles i amb la peculiaritat que les seves aigües són salades.

Entre les serralades Central i Septentrional s'estén el Valle del Cibao, el major de tots, seguit del Valle de San Juan. El Valle del Cibao és una regió de clima subtropical que ocupa el 39,5% del territori nacional i és una de les zones més fèrtils del país. Tot i la reduïda extensió de la República Dominicana aquesta té nombrosos rius.

3.2.1. Característiques climàtiques

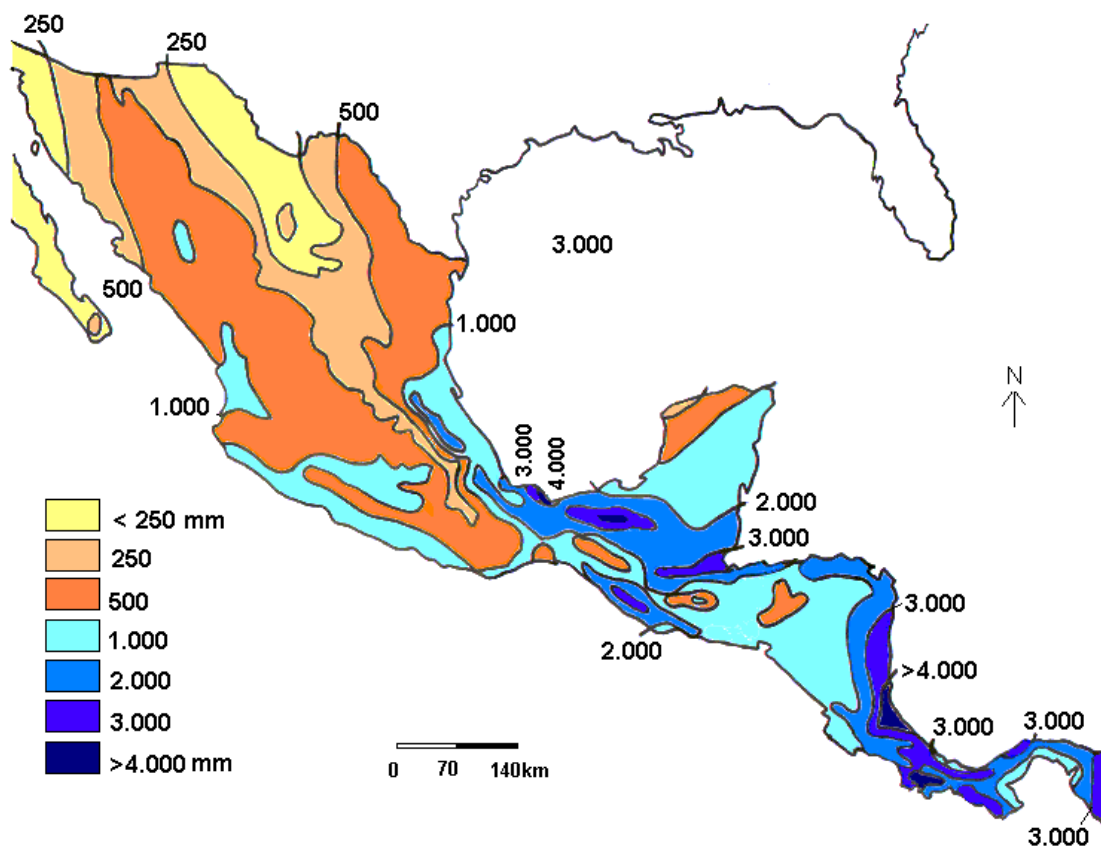
El que més caracteritza al clima de la regió són els contrastos, resultants de les condicions geogràfiques regionals, entre les que s'ha de distingir: el mar, acumulador tèrmic al temps que poderosa màquina d'evaporació, la tendència a la insularitat i al fraccionament que afavoreix les influències marítimes i, per últim, la presència de massissos muntanyosos generadors de pluges orogràfiques. El clima, així com la vegetació, es disposa en sentit altitudinal. Aquest varia molt en curtes distàncies, degut als contrastos de relleu i a la proximitat del mar en la major part de les seves terres.

Les precipitacions varien segons les vessants, com es pot observar en el mapa 3.4. La façana caribenya està influïda pels alisis que generen abundants i regulars pluges de maig a octubre, mentre que la vessant pacífica, protegida d'aquestes influències, les precipitacions d'origen monzònic són escasses i marcadament estacionals i en ella s'hi marca un estiatge periòdic. Un fenomen característic d'aquesta regió és l'aparició de violents huracans, amb pluges torrencials.

El mapa pluviomètric revela que alguns punts, com la Badia de Campeche, la Sierra de Chiapas a Mèxic, les muntanyes centrals i la costa de Guatemala, la costa de los Mosquitos de Nicaragua i la província de Limón a Costa Rica entre d'altres, registren més de 3.000 mm d'aigua any, mentre que el sector central de la Baja California o algunes conques de la regió de Sonora són veritables deserts, on la influència marina és frenada per les barreres muntanyoses i domina un clima àrid que s'accentua cap al nord i nord-oest (veure mapa 3.5). En el seu conjunt, el sud de la regió està més regat que el nord. Però en tota l'Amèrica Central, a l'igual que en les Antilles, algunes àrees de sequera estan a la vora de regions molt plujoses.

Mapa 3.4: Total de pluviositat anual a Mèxic i Amèrica Central

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de Lasserre (1975)

Com correspon a tota la regió tropical, la regió rep les seves pluges principalment a l'estiu, entre els mesos de maig a octubre, únicament el nord de la Baja California s'escapa a aquest règim de pluges predominants a l'estiu, la zona de Tijuana té pluges d'hivern de tipus mediterrani. En el sud de l'Amèrica Central el règim pluviomètric es de tipus subequatorial, de quatre estacions; l'estació plujosa s'interromp el juliol i l'agost per una curta estació seca.

Des del punt de vista de la pluviositat en l'illa de Cuba, la zona occidental és la que rep més precipitacions i l'oriental, llevat de l'àrea de les muntanyes la que menys. La costa occidental està sotmesa a huracans devastadors que es produeixen durant l'estiu i especialment al començament de la tardor; es calcula que aproximadament hi ha un huracà per any.

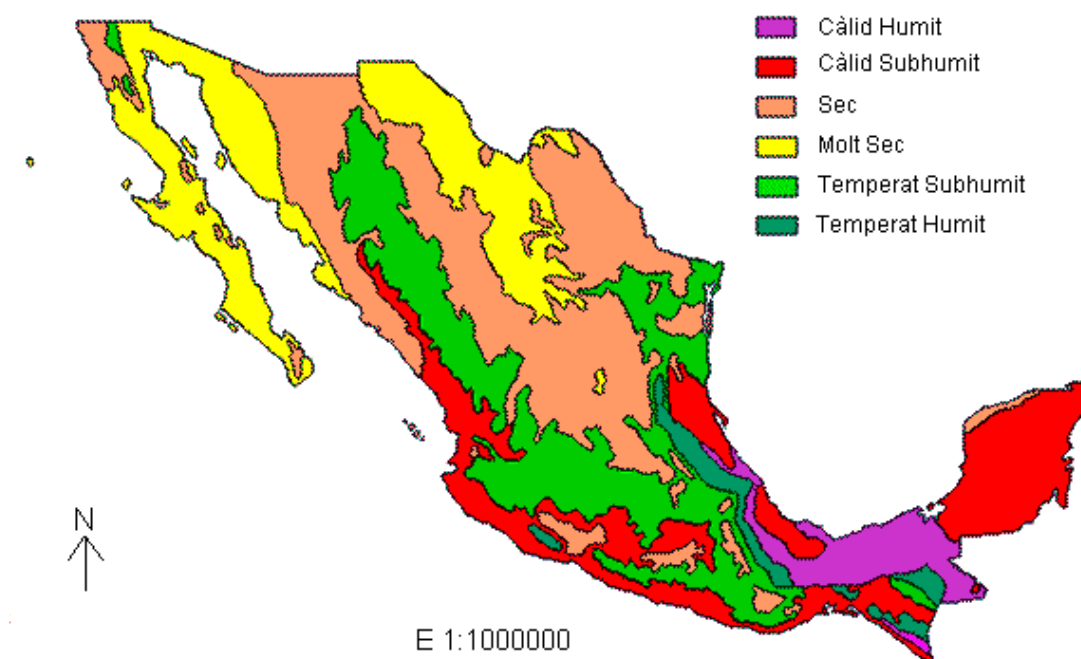
Pel que fa a les temperatures, destacar que l'amplitud tèrmica anual varia en relació directa amb la latitud. Més de la meitat de la superfície de Mèxic, s'estén al nord del tròpic de Càncer, és a dir, que els contrastos entre els règims tèrmics són bastant

notables entre l'espai comprés entre 8 i 32° lat. nord. El sud de l'Amèrica Central l'amplitud tèrmica és de 3 a 5° C, mentre que a Mèxic D.F., situat a 19° 30' lat. nord, és de 6,4° C.

Seguint amb les temperatures, cal dir que, tot i que des del punt de vista climàtic l'àrea d'estudi és una regió tropical, l'altitud de les seves muntanyes i la influència suavitzadora dels dos oceans, fan que les temperatures siguin molt contrastades. Prop del mar la temperatura mitjana pot variar de 25°C a 30°C, però per damunt dels 1.000 m. les temperatures poden baixar per sota dels 15°C. La població s'ha situat majorment terra endins, aprofitant les temperatures més suaus per raó de l'altitud. Un altre factor a tenir en compte és l'elevada humitat, superior al 50%, durant l'estació de les pluges i sobre tot a la costa atlàntica.

En el cas de Cuba, les temperatures estan moderades per les brises dels alisis i les aigües càlides del corrent del golf. En zones com la Sierra Maestra les temperatures són més suaus, aproximadament d'uns 20°C, mentre que les temperatures més altes es troben al sud i a l'est de l'illa.

Mapa 3.5: Principals tipus de climes de Mèxic

Font: Elaboració pròpia a partir de: mexico.channel.net/maps

Tot i que s'han definit uns trets climàtics per tota l'àrea d'estudi, el que sí és cert, és que cadascun dels països que conformen la regió estan regits per una climatologia molt variada; només cal analitzar el mapa 3.5, en el que es detallen els principals tipus de clima que es poden trobar a Mèxic, que donada la seva extensió de nord a sud i la seva especial orografia, es perfilen fins a sis tipus de climes diferents. Aquest és també el cas de Costa Rica, on segons els climatòlegs del país, s'han pogut diagnosticar 57 microclimes.

D'acord a aquestes característiques físiques analitzades, les conques hidrogràfiques més desenvolupades es troben en el territori mexicà. La majoria dels rius mexicans són joves, de règim pluvial i es distribueixen d'una manera irregular pel territori sense formar conques importants. En la seva vessant atlàntica destaquen els rius Grande o Bravo del Norte i Pánuco, mentre que al Pacífic desemboquen el Yaqui, el Lerma-Grande de Santiago i el Balsas, entre d'altres.

La diferència entre els rius de les dues vessants és més acusada en Amèrica Central, on els rius, donades les característiques físiques dels països, són en general curts i on les úniques conques destacables del Pacífic són les del Lempa i el Goascorán. En canvi cap al Carib afluïxen els rius més cabalosos, per les abundants precipitacions que s'hi donen, com el Motagua, el Ulúa, el Patuca, el Coco i el San Juan. Aquest darrer, emissari del llac de Nicaragua, és el principal riu que desemboca al Mar del Carib, que rep també l'aportació d'altres rius com el San Carlos i el Reventazón

Mèxic i Amèrica Central presenten un territori comparativament poc irrigat respecte d'Amèrica del Sud, tot i que és compensat per la presència de nombrosos llacs. En el Carib, els rius són de molt poca importància. A grans trets doncs, Mèxic i Amèrica Central es representarien per la muntanya, el volcà i el llac i el Carib pel mar.

L'accidentada topografia d'algunes porcions del territori regional juntament amb la ubicació i la combinació d'ambients, determina la presència en alguns països de la regió de quasi tots els hàbitats naturals trobats en el món, situació difícil de trobar en països d'altres continents i que a continuació s'exposarà.

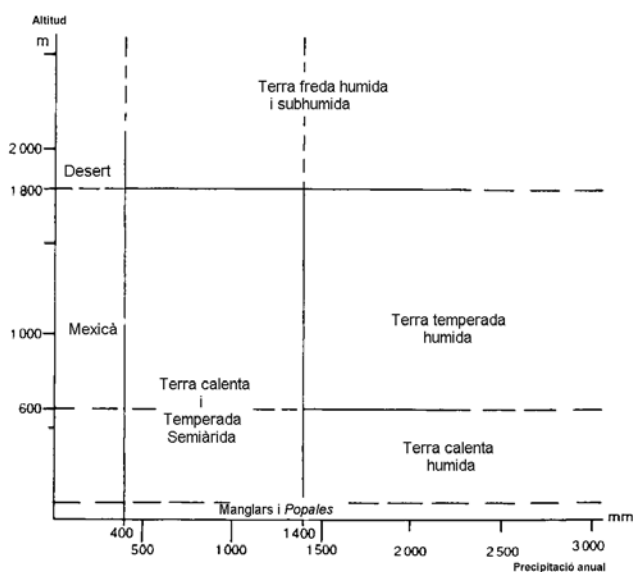
3.3. Els ecosistemes

La vegetació és síntesi i expressió espacial de cinc factors ambientals, com són: la precipitació, la temperatura, el sòl, el drenatge i l'altitud. L'accidentada topografia d'algunes porcions del territori regional, juntament amb la ubicació i la combinació d'ambients, determina la presència en alguns països de la regió, com ara Mèxic, de

quasi tots els hàbitats naturals trobats en el món, situació difícil de repetir en països d'altres continents. Segons Burger (1980), la interacció dels factors climàtics, altitudinals, l'acció reguladora tèrmica d'ambdós oceans, una història geològica molt activa amb emersions, enfonsaments i vulcanisme, la influència de les últimes glaciacions i l'emplaçament del territori entre dues grans masses de terra com són el nord i el sud d'Amèrica, va donar lloc a una complexa barreja d'espècies, tan animals com vegetals, provinents d'aquests enormes continents i al desenvolupament de noves espècies resultants d'adaptacions a les condicions locals.

La regió va ser visitada en segles passats per naturalistes com Humboldt i Darwin i investigada per biòlegs procedents de molts diversos països, sent juntament amb Amèrica del Sud, l'àmbit on es troben el major nombre d'espècies que es coneixen en el món. L'extraordinària biodiversitat de la regió és conseqüència de tots els factors geogràfics abans mencionats.

Gràfic 3.1: Classificació ambiental dels grans ecosistemes de Mèxic, Amèrica Central i illes del Carib

Font: Gallopin, G.C. (1995)

En quant a la denominació dels grans ecosistemes que s'hi poden trobar, s'ha incorporat una classificació molt utilitzada en el tròpic com es pot veure en el gràfic 3.1, i que és el resultat de la combinació de variables com l'altitud i la precipitació. Segons aquesta classificació ambiental els ecosistemes de Mèxic, Amèrica Central i les illes del Carib, es classifiquen en: Manglars, Terra calenta humida, Terra

temperada humida, Terra freda humida i semihumida, Terra calenta i temperada semiàrida i Desert mexicà.

Segons estableix Burkart, Marchetti i Morello (Gallopín, 1995), en cada gran ecosistema definit es poden trobar uns determinats ecosistemes, d'acord amb unes característiques climàtiques, temperatura, precipitacions i altitud, que es poden veure representats en el mapa 3.6 .

Un dels primers grans ecosistemes representats a l'àrea d'estudi i sotmès a fortes pressions és el de Manglars i *Popales*.

Els manglars són una formació arbustiva de 2 a 25 metres d'alçada, perennifòlia, densa i de poca diversitat. Pel que fa al *popal* és una comunitat herbàcia però de gran desenvolupament, que ocupa extenses superfícies pantanoses, inundades de manera permanent de 0,5 a 1,5 metres d'aigua. Es un ecosistema molt estès a les costes del Golf de Mèxic, des de Tamaulipas fins a la Península de Yucatán, formant unitats de menor extensió sobre el litoral pacífic des de Mèxic fins a Panamà i les illes del Carib.

Certs manglars de llacunes costeres tenen una gran significància econòmica com a viviers naturals d'ostres i *camarones*.

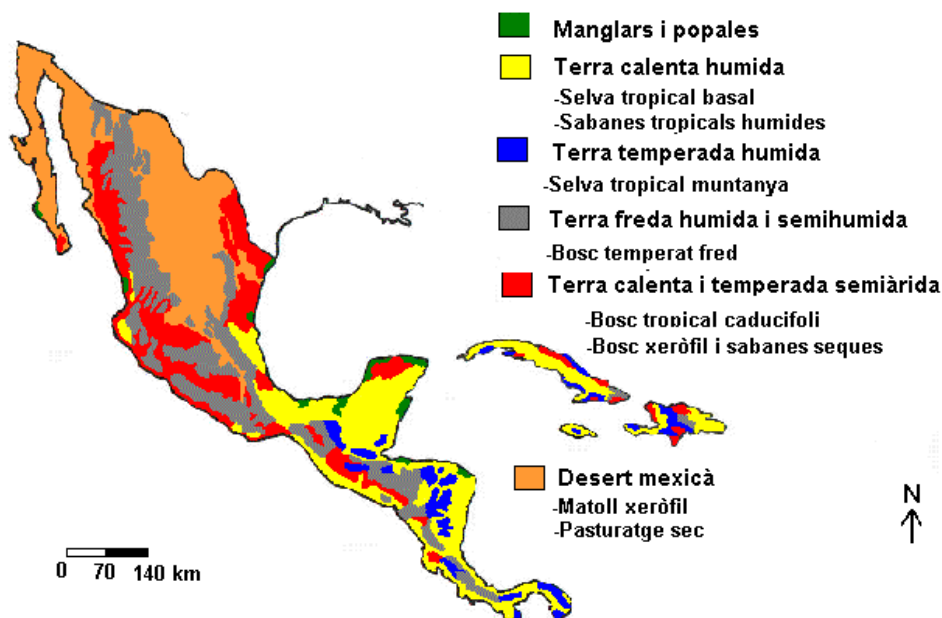
El gran ecosistema Terra calenta i humida es localitza en les terres tropicals baixes de planes litorals i al peu de serres, humides i calentes en gran part ubicades a la regió caribenya litoral continental i part de les illes que estan ocupades per selves altes o sabanes. Aquesta vegetació és present sobretot, com es pot comprovar en el mapa 3.6, a la costa atlàntica i pacífica de Mèxic i Amèrica Central i gran part de les illes del Carib, sobretot la sabana tropical humida de l'illa de Cuba.

La selva tropical de muntanya, ecosistema representatiu de la Terra temperada humida, s'estén al llarg de la Cordillera Centroamericana, des de Chiapas fins a Panamà, en la seva major part sobre la vessant atlàntica, tot i que a Costa Rica, ocupa per igual ambdues vessants. També apareix a les terres muntanyoses de l'illa de Cuba i La Española.

El gran ecosistema Terra freda-humida i semihumida, està compost per un sol ecosistema, el del bosc temperat-fred, la característica del qual és constituir boscos densos, caducifolis o semicaducifolis d'alçades variables, d'escassa diversitat específica, que ocupen les falces i cims de les serres mexicanes, centreamericanes i les majors elevacions de les illes del Carib. Tot i que aquests boscos ocupen les elevacions muntanyoses de tot el territori de la regió d'estudi, les masses més

importants s'estenen sobre la Sierra Madre Occidental i del Sur de Mèxic i també sobre la Cordillera Central de Centroamèrica.

Mapa 3.6: Grans ecosistemes de Mèxic, Amèrica Central i les illes del Carib

Font: Elaboració pròpia a partir de Gallopín (1995)

El gran ecosistema de Terra calenta i temperada semiàrida, comprèn els ambients secs dels nivells tèrmics càlids i temperats del tròpic i subtròpic, arribant fins als 29° de latitud nord i limita amb el gran ecosistema del Desert mexicà.

El primer ecosistema representatiu que es troba és el bosc tropical caducifoli, amb menys diversitat que la selva tropical basal per condicions climàtiques de sequera hivernal. Aquesta formació ocupa sobre tot la vessant pacífica de Mèxic i d'Amèrica Central, estenent-se des del sud de Sonora fins a Costa Rica. En el litoral forma extenses taques des de Tamaulipas fins Yucatán. En el Carib ocupa les àrees insulars de menor precipitació. Mentre que el bosc xeròfil i sabana seca, un bosc baix de clima sec càlid o semitropical, es troba al nord-est de Mèxic (Tamaulipas) i en el Mèxic Central, vall central de Chiapas i zones seques de la vessant pacífica d'Amèrica Central.

Per últim, destacar el Desert mexicà, com a gran ecosistema, que es veu caracteritzat per un clima sec o molt sec, càlid o fred, amb pluges predominants d'estiu, tot i que també indistintament al llarg de l'any. Les condicions tèrmiques són de forta amplitud estacional, per trobar-se en latituds majors que les altres unitats, i de gran variabilitat geogràfica, per comprendre aquesta unitat altituds extremes. La

distribució del matoll xeròfil és al llarg i ample de quasi tot l'altiplà central mexicà, baixant a ambdues costes del nord d'aquest país i estenent-se a la Península de Baja California. Cap al sud, el sòl ocupa algunes valls i zones àrides, com certes valls d'Oaxaca. Pel que fa a l'altre ecosistema representat, el pasturatge sec, són unitats herbàcies de clima sec que es donen a les terres planes de l'altiplà central mexicà, concretament ocupa una extensa franja que voreja per l'est la Sierra Madre Occidental, des de l'estat de Sonora i Chihuahua fins a les proximitats de Guadalajara, com es pot veure en el mapa 3.6. (Gallopín,1995).

El nombre d'ecosistemes representats són una prova de la important biodiversitat que es troba a la regió d'estudi i que serà tractada en el capítol quart com a argument central, donada la seva rellevant importància pel tema d'aquesta tesi.

L'estat de les espècies que viuen als ecosistemes varia segons les condicions i pressions a què es veuen sotmeses, ja que factors com la desforestació, la sobreexplotació, la contaminació, etc., està provocant la reducció d'una bona part d'aquest patrimoni natural. Com també es comprovarà, la regió d'estudi és una de les que té una major riquesa biològica del món, i al mateix temps la que pateix la destrucció més intensa. Sobre tot a Amèrica Central, on es detecten les taxes de desforestació més altes. La seva situació és força greu. El Salvador ja no té vegetació inalterada, Costa Rica experimentarà en 20 anys el major descens dels seus boscos naturals, que es reduiran d'un 31'3% a un 5,9% en relació a la superfície total del país. Sobre la base de les tendències actuals, Guatemala, dins d'un segle, es quedarà totalment desforestada si manté el seu ritme actual, del 0,9% anual. Qui es troba en una situació moderada és Panamà.

En el seu conjunt la vegetació inalterada d'Amèrica Central, que el 1980 representava un 44,5% del seu territori, es reduirà a un 23,5% a finals de segle XX. La cobertura forestal d'Amèrica Central sembla, doncs, condemnada a patir un procés anàleg al que quasi ha acabat amb els boscos caribenys. (MOPU,1990)

3.4. Característiques socioeconòmiques

Si en els apartats anteriors s'han descrit i analitzat les característiques físiques, en aquest apartat s'abordaran aquells aspectes socioeconòmics que comparteixen i pateixen els països de la nostra regió d'estudi. Aquest anàlisi, tractat a partir de les dades que es recullen en el quadre 3.1, s'ha dividit concretament en dos subapartats, a saber: característiques demogràfiques i problemes i reptes politicoeconòmics.

Quadre 3.1: Principals dades socioeconòmiques dels països que conformen l'àrea d'estudi

	Mèxic	Cuba	R. Dominicana	Guatemala	El Salvador	Hondures	Nicaragua	Costa Rica	Panamà
Dades Generals									
Superfície (km ²)	1.972.550	110.800	48.730	108.890	21.040	112.090	129.494	51.100	78.200
Costes (km)	9.330	3.735	1.288	400	307	820	910	1.200	2.490
Dades Demogràfiques									
Població (2000)	100.294.036	11.050.729	8.129.734	12.007.580	6.000.000	5.997.327	5.000.000	4.000.000	3.000.000
Densitat (2000) (Hab/Km ²)	50,8	99,74	166,82	110	285,17	53,5	38,6	78,3	38,36
Taxa Creix. (99-2000) (%)	1,6	0,42*	1,9	2,6	2,1	2,28	2,8	2	1,7
Taxa Fecunditat Total (2000-05)	2,5	1,6	2,7	4,4	2,9	3,7	3,8	2,7	2,4
Minf.(99)(%)	29	7	39	40	30	34	34	12	20
Ev.(99)	72	76	71	65	70	70	69	77	74
<14 anys (2000)	33,1	21,2	35	43,6	35,6	41,8	42,6	32,4	31,3
>60 anys (2000)	6,9	13,7	4	5,3	7,2	5,1	4,6	7,5	8,1
Població Urbana (99)(%)	74	75	64	39,7	46	52	56	48	56
Taxa Creix. Urbà (2000-05)(%)	1,7	0,5	2,3	3,4	2,7	4,2	3,4	2,6	2
Index Desenvolupament/Pobresa (1999)									
IDH	0,79	0,783	0,72	0,626	0,70	0,634	0,635	0,821	0,784
IPH (%)	10,4	4,6	15,4	29,2	20,2	23,3	24,2	4	8,9
Dades Econòmiques (2000)									
PIB (miliards USA)	574.512	22.600	19.894	19.041	13.217	5.932	2.397	15.751	9.911
PIB per càpita (PPA USA)	8.810	3.967	5.720	3.770	4.390	2.390	2.142	8.250	5.700
Agricultura (% del PIB)	4	-	11	23	10	18	33	11	7
Indústria (% del PIB)	28	-	32	20	30	32	23	27	17
Serveis (% del PIB)	67	57,6	58	57	61	51	44	53	76
Deute extern (milions USA)(99)	166.960	34.835	4.771	4.660	4.014	5.333	6.986	4.182	7.313
Inversió Estrangera (milions USA)(99)	11.786	-	1.338	155	231	230	300	669	22

(*)Creixement de la població 1998-99

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de PNUD (2002) i VV.AA. (2002)

a) Característiques demogràfiques :

Pes demogràfic i densitats. Com mostra el quadre 3.1, el conjunt de la regió té una població segons l'any 2000 de 155.479.406 habitants, repartida en una superfície de 2.632.894 km². La densitat mitjana resultant és de 59,52 hab/km².

Mèxic reuneix el 64,5% del total de la població i cobreix el 75 % d'aquesta superfície, amb una densitat de 50,8 hab/km². molt propera a la mitjana regional. Pel que fa a Amèrica Central, el segon conjunt regional pel que fa a nombre de població i amb una densitat de 71,89 hab/Km², amaga forts contrastos a nivell intern. Els països més poblats són els del nord de l'Istme, Guatemala, El Salvador i Hondures. Guatemala amb 12 milions d'habitants és el país més poblat, amb una densitat de 110 hab/km². Però el cas que sobresurt és El Salvador que, tot i ser el país més petit en quant a superfície té una de les densitats més altes de l'àrea estudiada, 285 hab/km². Per contra els països meridionals d'Amèrica Central, són els menys poblats i on es registren les densitats més baixes. Aquest és el cas de Panamà, que amb una població de 3 milions de persones es situa entre els països amb menys població de Llatinoamèrica i amb una de les densitats més baixes. 36,3 hab/km².

El conjunt de les Grans Antilles, en aquest cas representades per l'illa de Cuba i la República Dominicana, que amb un total de 19 milions d'habitants tenen la densitat més alta com a conjunt geogràfic, sobresortint l'alta densitat de la República Dominicana de 166,82 hab/km².

Quadre 3.2: Població, superfície i densitats dels grans conjunts regionals

Països	Població (2000)	Superfície (km ²)	Densitat (km ²)
Mèxic	100.294.036	1.972.550	50,8
Grans Antilles (Cuba i la República Dominicana)	19.180.463	159.530	120,23
Amèrica Central	36.004.907	500.814	71,89

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del PNUD (2002) i VV.AA. (2002)

Distribució de la població: La població es troba distribuïda de forma molt poc homogènia, marcant una alta concentració territorial. La distribució de la població és conseqüència de les característiques físiques del territori ja esmentades en l'anterior apartat i reflexa l'interès que els diferents territoris oferien als colonitzadors, adquirint una certa densitat demogràfica aquelles zones amb bones condicions per les produccions agràries o els enclavaments minerals.

El cas de Nicaragua és un exemple del que s'està afirmant. Al voltant del 53% de la població viu a la ciutat. El procés d'ocupació territorial ha vingut marcat pel desenvolupament de les activitats agropequàries que s'han localitzat en l'àrea del Pacífic. Els departaments amb la densitat poblacional més alta es troben en el Pacífic i són Managua, Masaya i Carazo³.

La regió del Pacífic i més concretament, les seves planícies, és la zona que compte amb la millor infraestructura del país, sobre tot vial i en ella també es troba l'agroindústria i ciutats importants com Managua, León, Granada o Masaya.

Quadre 3.3: Importància de les diferents regions de Nicaragua en població i superfície (en %)

	Superfície	Població
Regió del Pacífic	15,1	60
Regió Nord i Central	35,8	30,8
Regió Atlàntica	49	8,2

Font: hermosas.Net/icaboverde/nicaragua.html

A Costa Rica, la capital San José, situada al centre del país és precisament també la zona més densament poblada. És a l'interior i a l'altiplà central, lluny de les costes on es troben la major part de les ciutats.

Població indígena. A Mèxic i Amèrica Central, el potencial amerindi és, tant des del punt de vista ètnic com sociocultural l'element més essencial. Aquest però no exerceix quasi cap paper a les Antilles, on el poblament està dominat per la barreja

³ Nicaragua està conformada per un total de 17 departaments. A saber: Boaco, Carazo, Chinandega, Chontales, Estelí, Granada, Jinotega, León, Madriz, Managua, Masaya, Matagalpa, Nueva Segovia, Rio San Juan, Rivas i las Regiones Autónomas del Atlántico Sur i Norte (RAAS i RAAN).

de races entre europeus i africans. A les terres centrals i meridionals de Mèxic i el nord d'Amèrica Central, que englobaria les terres altes de Anáhuac, les conques d'Oaxaca, les planes de Tabasco, Veracruz, Chiapas i el Yucatán a Mèxic, i per altra banda Guatemala, El Salvador i Hondures occidental, s'hi han desenvolupat civilitzacions més complexes entre les quals destaquen: les civilitzacions maia i asteca.

La presència de població indígena és un tret social força característic d'aquest territori; destaca sobre tot el pes de la població indígena de Guatemala que representa el 50% de la població. El grup autòcton més important és els dels maies, descendents dels que ocupaven el territori de la Guatemala actual quan van arribar els espanyols. Aquesta població està deixant-se sentir sobre tot en aquests darrers anys, tot i que des de sempre ha lluitat per conservar les seves terres i la seva identitat cultural, així com per aconseguir millorar el seu nivell de vida. (VV.AA.,1993)

Els indígenes presenten dinàmiques demogràfiques diferenciades, taxes de mortalitat infantil molt elevades que, en alguns casos, superen el 200‰, producte de la situació de marginació social en què viuen i la taxa de fecunditat és sovint molt superior a la de les respectives societats nacionals.

Creixement demogràfic. El creixement demogràfic mig anual de la regió es troba en l'1,89%. És un ritme de creixement alt que amaga, però, una sèrie de contrastos interns que cal comentar. Partint de les grans unitats regionals, són els països que conformen l'Amèrica Central, a excepció de Panamà, els que han enregistrat durant els anys 1999-2000, com es pot comprovar en el quadre 3.1, els creixements més importants per sobre de la mitjana regional, destacant els casos de Nicaragua, Guatemala i Hondures, amb unes taxes de creixement que estan entre el 2,8%, 2,6% i 2,28% respectivament. En aquests països també es subratllen les altes taxes de fecunditat projectades pel període 2000-05, i els alts percentatges de mortalitat infantil, sobresortint el cas de Guatemala amb una taxa de fecunditat de 4,4 fills per dona i una mortalitat infantil de 40‰. Els valors més alts de la regió d'estudi.

Nicaragua presenta els índexs de creixement més alts d'Amèrica Central, així com dels països estudiats. Aquest important creixement es deu sobretot a l'alta taxa de natalitat, malgrat que ha disminuït en els darrers anys, i la caiguda de la taxa bruta de mortalitat, sobre tot de la infantil. Els que sí han experimentat un canvi important en la dinàmica demogràfica són els països de Costa Rica i Panamà, i això és reflexa en les seves taxes de creixement de 2% i 1,7%, i en el pes de la mortalitat infantil, que es troba en el 12‰ i 20‰ respectivament. Però malgrat els avenços, la situació demogràfica reflecteix el subdesenvolupament de la majoria d'aquests països i el

que és més important, aquest creixement demogràfic posa traves al desenvolupament socioeconòmic.

Del conjunt regional de les Antilles, destaca el cas de Cuba. El perfil demogràfic de l'illa és molt similar al dels països desenvolupats i això es pot comprovar en les baixes taxes de creixement (0,42%), de fecunditat projectada (1,6) i de mortalitat infantil (7‰), que són de les més baixes dels països de la regió d'estudi. Aquests baixos valors es reflexen a l'estructura per edats, que a continuació es tractarà.

Estructura per edats. Del comportament demogràfic analitzat es perfila una estructura demogràfica en la que el grup d'edat amb més pes és el format pels menors de 14 anys. Aquest grup representa un percentatge important, per sobre del 41%, en països que ja en l'apartat anterior s'han destacat per registrar altes taxes de creixement, com ara Guatemala, Hondures i Nicaragua. En la resta de països el pes d'aquest grup sobre la població total està al voltant del 31%. Un cas que no compleix la norma general és el cas de Cuba, on el grup dels joves representa el 21% de la població total i el format pels majors de 60 anys el 13'7%.

L'emigració. Aquest creixement accelerat ha afavorit forts desplaçaments de la població per tot el territori motivada per les desigualtats regionals de tipus econòmic i social, la qual cosa ha fet que es formessin grans concentracions de població en nuclis urbans cada cop més grans com ara el Districte Federal de Mèxic, on es repeteixen, amplificats, els problemes ambientals típics de les grans metròpolis mundials, així com unes migracions externes, sobre tot cap als Estats Units.

Un element important de la dinàmica demogràfica de la majoria dels països de la regió d'estudi, el constitueix les migracions tan temporals com definitives als Estats Units. Els coneguts com *espaldas mojadas*, provocades per la incapacitat de l'economia mexicana per absorbir la mà d'obra provinent del camp i les difícils condicions socioeconòmiques existents.

Però aquest fenomen, generalitzat a tots els països de l'àrea d'estudi, està sent marcadament important també a països com la República Dominicana, on les corrents migratòries, tan interiors com exteriors, són un reflex de la desocupació i subocupació que es viu en el país.

Els règims dictatorials que ha sofert El Salvador en les darreres dècades, el desenvolupament de la guerra de guerrilles i la greu crisi econòmica també han estat les causes fonamentals d'un important èxode, sobretot cap als Estats Units. Costa Rica potser és el país amb menys moviments migratoris, degut sobre tot a la seva relativa privilegiada situació econòmica.

Població Urbana. Si partim de les diferents unitats regionals de l'àrea d'estudi s'observa que és a Mèxic i a Cuba en el cas de les Antilles, on la població urbana representa el percentatge més elevat, al voltant del 75%, i per tant on probablement es registraran els menors creixements en els pròxims anys.

Mapa 3.7: Províncies de l'illa de Cuba

Font: www.cubamapa.com

A Cuba les ciutats principals són L'Havana, que té gairebé el 20% de la població total del país, Santiago i Camagüey. Les províncies (veure mapa 3.7) amb percentatges més baixos de població urbana són Pinar del Rio, Holguín i Granma.

Per contra a l'Amèrica Central, la població rural encara representa un percentatge important de la població, destacant el cas de Guatemala, on només el 39,7% de la població viu en zones urbanes. La taxa de creixement de població urbana pels pròxims anys, revela que els països de l'istme que experimentaran un creixement més important són Hondures, amb una previsió del 4,2%, i Nicaragua i Guatemala amb una estimació del 3,4%.

b) Problemes i reptes politicoeconòmics

- L'àrea geogràfica que és objecte d'estudi ha sofert moltes sacsejades polítiques i la inestabilitat ha estat una constant durant molts anys, quasi es pot dir que des de la seva independència. Amb casos força paradigmàtics i coneguts internacionalment com el del Salvador o l'encara permanent cas de Cuba. Aquesta situació però, sembla haver-se estacionat, i un exemple és el desenvolupament polític de la República de Nicaragua que en els darrers anys ha estat marcat per la instauració d'un règim democràtic després del triomf revolucionari del Frente Sandinista de Liberación

Nacional (FSLN), que va posar fi a més de quaranta anys de govern dictatorial dels Somoza.

L'únic país que dona una imatge d'estabilitat i de pau, cosa molt valorada a nivell internacional és Costa Rica, on es destaca la prohibició constitucional de l'existència de l'exercit, cosa que permet destinar part del pressupost a l'educació i a les millores de les infraestructures i equipaments.

- En els últims anys s'han acordat pactes i nous intercanvis regionals per dinamitzar la zona i accelerar canvis econòmics positius com ara el Mercado Común Centro Americano (MCCA) o els tractats de lliure comerç entre EEUU, Canadà i Mèxic.

La posició adjacent de Mèxic als Estats Units ha sigut una "benedicció" segons Blij (2000) perquè ha facilitat la interacció econòmica i també una maledicció perquè ha comportat l'emigració il·legal massiva accionada per les condicions econòmiques de Mèxic. Condicions però, que poden millorar perquè l'acord de lliure canvi nord-americà (NAFTA) pot i hauria d'estimular formes industrials i altres mecanismes de desenvolupament regional

L'expansió i l'evolució econòmica llatinoamericana, per una altra banda s'ha realitzat sota una forta dependència de l'exterior, com ho demostra, en primer lloc, l'elevat deute extern que està arrossegant a les economies nacionals. Això fa que molts d'aquests països tinguin poques perspectives de desenvolupament independent. Aquesta dependència s'ha posat de manifest així mateix en el comerç exterior, doncs encara en els anys 80 les tres quartes parts de les exportacions centreamericanes corresponien a matèries primeres agràries i minerals, mentre que en els 90 ha canviat dràsticament la proporció, sobre tot en les grans economies com ara Mèxic, on els productes manufacturats representen entre el 75 i el 60% respectivament del total de mercaderies exportades. Està clar que les exportacions de tot Llatinoamèrica, compostes en el passat per productes agraris i hidrocarburs, estan cedint a l'impuls de les manufactures industrials, el que representa un signe més de la mundialització de la seva economia, tot i els contrastos entre els diferents països.

En aquest context la dependència té un significat secundari, doncs les múltiples formes de subordinació, com el control tecnològic o la permanència en mans de capital estranger de bona part de les activitats de gestió, comercialització de les finances i de les assegurances, són processos cada vegada més integrats en l'economia global, que han de ser aprofitats mitjançant un mínim control exercit pels països afectats.

Mèxic està reformant la seva economia i ha experimentat un creixement industrial important. Però té una formació socioeconòmica força heterogènia. Els trets que defineixen l'estructura econòmica actual deriva del seu passat colonial i sobretot, de la seva integració progressiva, però violenta, en el sistema capitalista mundial.

- La influència Nord-americana, sobre tot provinent dels Estats Units és especialment exclusiva. L'afany dels nord-americans per estendre la seva influència a tota Amèrica Llatina, està configurant una nova xarxa de relacions polítiques i comercials. (Méndez; Molinero, 1998)

Des de la seva independència de Colòmbia el 1903, Panamà ha estat un dels països llatinoamericans més controlats i intervinguts pels Estats Units. A l'agost del 1914 el canal de Panamà, va ser obert al tràfic marítim, sota la tutela militar dels Estats Units que en tenien la propietat. El 1977 es va firmar un nou acord, en el que els USA es comprometien a cedir el control sobre el canal a l'estat panameny el 1999. L'existència del canal ha marcat i marca la vida d'aquest país petit i poc poblat, que el fa diferent dels seus països veïns. Però també s'ha de dir, que la possessió del Canal ha suposat pel país la incorporació a les seves fronteres de la terra promesa, la qual té un potencial de riquesa que s'ha convertit en un pol de desenvolupament de la seva economia.

- Tot i l'abundància de recursos naturals, forestals i minerals, les societats centreamericanes es caracteritzen primer que tot per una debilitat estructural dels seus aparells polítics i òrgans de govern. Les dificultats per ampliar els escassos canals de participació o les freqüents instauracions de règims fàctics, no democràtics, han constituït obstacles polítics que han impedit una plena incorporació de tots els recursos humans a les tasques de desenvolupament.
- El model dominant de desenvolupament, que va entrar en crisi en els anys 80 presentava debilitats internes, resultat d'un procés històric que va generar múltiples deformacions. Sense cap mena de dubte un dels factors interns que van aplanar el camí de la crisi actual està constituït per l'acumulació regional d'un gegantesc deute social, tan en el plànol econòmic, com en el polític i cultural. El deute extern de la regió ascendeix a 239.054 milions de dòlars, tot i que repartit a parts força desiguals. Els països que acaparen major percentatge del deute són Mèxic, amb el 69% seguit de Cuba amb el 14%. Els set països restants absorbeixen el 17% del deute.
- Durant els anys de la crisi, la regió s'ha vist afligida per desastres naturals com huracans, inundacions, erupcions volcàniques i altres fenòmens

naturals que han augmentat els mals de la població. En general, els sistemes socioambientals de la regió han anat incrementant la seva vulnerabilitat davant la incidència de fenòmens naturals com els indicats, on la seva recurrència ha determinat efectes cada vegada més greus. L'últim d'aquests fenòmens que encara deixa sentir les seves conseqüències va ser l'huracà Mitch.

- La majoria dels països estudiats en aquesta tesi són considerats països perifèrics, amb un alt grau de desigualtat en la distribució de la renda i dels recursos, en particular de la terra i amb evidents signes de desigualtats socials. Sobretot molt palpables en els països d'Hondures i El Salvador. La majoria de les terres cultivables està en mans d'un percentatge molt baix de propietaris i la major part de la població que treballa en el sector agrari ho fa per subsistir.
- Entre d'altres indicadors utilitzats per mesurar el nivell de desenvolupament i la situació econòmica dels països analitzats es troben l'Índex de Desenvolupament Humà i l'Índex de Pobresa Humana. El primer es calcula mitjançant dades internacionals disponibles com ara l'esperança de vida al néixer, l'alfabetització d'adults, la matriculació en primària i secundària i el PIB per càpita (ppa \$ USA). El seu valor oscil·la entre 0 i 1 i per tant el valor de l'IDH d'un país mostra la distància existent que el país ha de recórrer per arribar al valor màxim possible, que és 1, o la seva insuficiència. L'altre índex utilitzat és l'Índex de Pobresa Humana que és una mesura de múltiples aspectes de la pobresa, ja que reuneix en un sol índex la privació en quatre aspectes de la vida humana, a saber: una vida llarga i saludable, coneixement, provisió econòmica i participació social. Però cal tenir en compte que els indicadors que es fan servir varien d'acord amb la realitat dels diferents països. Pel que fa als països en desenvolupament, com és el cas que ens ocupa, la privació d'una vida llarga i saludable es mesura amb el tant per cent de persones que es preveu que no visquin més de 40 anys, la privació de coneixement per l'índex d'analfabetisme i la privació de la provisió econòmica pel percentatge de persones que no tenen accés als serveis sanitaris, ni a l'aigua potable i el percentatge d'infants menors de cinc anys amb un pes inferior al normal. (PNUD, 2002)

D'acord amb l'Informe sobre el Desenvolupament Humà de les Nacions Unides per l'any 2001 els IDH i IPH pel països analitzats, són els que es mostren en el quadre 3.1 i dels que s'arriben a les següent conclusions.

El país que ocupa una de les posicions més avantatjoses és Costa Rica, ocupant el lloc 41, amb un índex del 0,821. Tot i que és un valor força

optimista, el situa entre els països que tenen un desenvolupament mig al igual com la resta de països que conformen l'àrea d'estudi. Costa Rica també compleix amb el patró de país perifèric, però presenta algunes característiques socioeconòmiques que el fan diferent. La situació de relativa prosperitat econòmica i estabilitat política i social queda reflectida en uns nivells superiors d'educació (el 95% de la població menor de quinze anys sap llegir) i esperança de vida, salut pública i fins i tot de renda nacional, ja que segons les dades obtingudes, el PIB (ppa USA) era de 8.250 dòlars, la millor xifra de la regió d'Amèrica Central, i la segona de la regió d'estudi després de Mèxic. El que fa témer però que l'estacionament econòmic i una manca de previsions a llarg termini, faci perdre posicions a aquest país.

Deu llocs més a baix, en les posicions 51, 52 i 53 respectivament es troben Mèxic, Cuba i Panamà. D'aquests tres països cal destacar el desenvolupament cultural i educatiu i el nivell de renda. La República Dominicana tanca el grup de països en millors posicions, ocupant el lloc 86. La resta, tots ells de l'Amèrica Central, ocupen posicions menys favorables, properes al lloc 100, tot i que es troben dins del que la ONU classifica com desenvolupament mitjà. El Salvador en la posició 95, seguit de Nicaragua i Hondures en les posicions 106 i 107 respectivament i en últim lloc, ocupant la posició 108, Guatemala.

Pel que fa a l'IPH, aquest ens ratifica la situació anterior, sobre tot pel que fa a la bona situació en què es troba Costa Rica, sent una excepció dins de l'Amèrica Central, ja que la pobresa només afecta a un 4% de la població, tot i que cal dir que aquest país ha superat nivells de pobresa greus. En molt bona situació també es troba Cuba amb un índex del 4,6%. Cuba, coneguda arreu pel seu procés revolucionari, ha aconseguit, tot i ser considerat un país subdesenvolupat, assolir objectius impensables en tot allò que fa referència al desenvolupament humà, com ara el d'assegurar l'ensenyament o l'accés a una sanitat gratuïta i de qualitat. Però la manca de primeres matèries bàsiques i l'aïllament internacional han comportat l'estancament del creixement econòmic i social i per tant del seu desenvolupament. A continuació es trobaria Panamà, on la pobresa "només" afecta al 8,9% de la població. De Panamà, cal dir que és un dels països de l'Amèrica Central més pròsper i amb millor situació social i econòmica, això si després de Costa Rica. A Mèxic, la pobresa afectaria a un 10,4% de la població i a la República Dominicana a un 15,4%. La resta de països, tots ells d'Amèrica Central, tenen nivells de pobresa que superen el 20%, trobant-se en la

situació més crítica Guatemala, on la pobresa afectaria el 29,2% de la població.

Per fer un balanç de la situació econòmica de cadascun dels països de la regió és interessant analitzar el PIB per càpita (PPA USA), que com ja s'ha vist en el punt anterior serveix juntament amb d'altres indicadors per mesurar el grau de desenvolupament d'un país. D'acord amb les dades de l'any 2001 i com es comprova en el mapa 3.8, es pot parlar de tres grups de països segons els nivells d'ingressos. El primer estaria format per aquells que tenen un PIB per càpita per sobre dels 8.000 dòlars, que seria el cas de Mèxic i Costa Rica, únic país representant de l'istme. Un segon, ocupant una posició intermèdia pel que fa a ingressos l'integraria països com Panamà, República Dominicana, El Salvador, Cuba i Guatemala. El tercer grup englobaria a aquells països amb ingressos més baixos com Hondures i Nicaragua, amb uns ingressos de 2.390 i 2.142 dòlars per càpita.

Mapa 3.8: PIB per càpita (PPA USA) l'any 2001 als països d'Amèrica Central, Mèxic i les Grans Antilles

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de: geography.about.com ; PNUD (2002)

Des de mitjans de segle, l'economia ha crescut amb rapidesa, diversificant-se les economies i ha augmentat considerablement la inversió estrangera, sobre tot a partir dels anys 50, on el ritme va ser imparable, i dirigit a les activitats mineres i de serveis. (Cebrián Abellán ,1993). Aquest és un tret

comú a tots els països de l'àrea d'estudi sense excepcions, destacant-se, per exemple, el cas de Cuba, que ha concedit una atenció primordial a l'entrada d'inversions directes en sectors que puguin aconseguir divises com ara el turisme, o el cas d'Amèrica Central, on destaquen Nicaragua i Costa Rica, que són avui per avui, els que ofereixen les condicions més favorables per a l'atracció d'inversió privada.

- Un nivell de desenvolupament industrial dèbil i una capacitat exportadora reduïda, sobre tot a països de l'Amèrica Central com Guatemala, Hondures, Nicaragua i el Salvador, que s'orienten cap a la transformació primària de productes agraris i la fabricació d'alguns articles de consum. La majoria dels països de la regió d'estudi tenen una base agrària, tant pel que fa al conjunt de l'economia com pel que fa a l'exportació. El caràcter primari i exportador del model econòmic és molt especialitzat en pocs productes i per tant vulnerable en gran mesura a les oscil·lacions dels preus internacionals. L'agricultura és un monocultiu en països com Hondures, Nicaragua, Guatemala i El Salvador. Dir però, referent al cas de El Salvador, que tot i que l'estructura de producció està marcadament orientada cap al sector dels serveis és un país fonamentalment agrícola.

L'economia nicaragüenca, com la resta de les economies centreamericanes és de base agrària. La proporció del producte interior brut agrari respecte del total, era el 2000 del 33%, que mostra el pes del sector agrari dins de l'economia. Es tracta d'un sector especialitzat en la producció d'uns quants productes primaris que s'exporten als països centrals, com ara el cafè, cotó, sucre, etc. El caràcter agrari i exportador de l'economia de Nicaragua ha estat l'element a través del qual s'ha inserit tradicionalment en l'economia mundial.

En el cas de Panamà, pel que fa a la distribució de la població i la producció per activitats econòmiques, s'observa un percentatge important productiu en els serveis, que és del 76% del PIB de l'any 2000, i que està en relació directa amb les activitats generades pel funcionament del canal. Però Panamà segueix tenint, a l'igual que els seus països veïns, un model econòmic primari i exportador, sent els principals recursos destinats a l'exportació les bananes i el sucre.

Un altre cas és Cuba o la República Dominicana. A Cuba, tot i la importància creixent del turisme, la producció agrària segueix sent important sobre tot a les regions centrals, on es conrea la canya de sucre, o a la província del Pinar del Rio on s'hi troben plantacions importants de tabac, arròs o bananes, i no ens oblidem del cafè, important sobre tot en la

província de l'Havana i a les províncies més orientals. Aquestes últimes són, cal dir, les més endarrerides econòmicament i socialment. Pel que fa a la República Dominicana, malgrat el gran increment del turisme en els últims anys i el desenvolupament del sector secundari, el model econòmic continua essent agroexportador, centrat principalment en el cultiu de la canya de sucre i en l'exportació de sucre sense refinar. L'impacte econòmic del sucre en l'economia del país és enorme, tot i que els ingressos per l'exportació s'han reduït dràsticament. En conjunt, el sector agrari és molt vulnerable, tant als fenòmens naturals com sobretot a les fluctuacions dels preus del mercat mundial, amb caigudes sobtades i espectaculars. La debilitat de les bases que sustenten l'estructura econòmica del país, i les dificultats que hi ha per reforçar-les impedeixen poder escapar-se de la forta dependència de les activitats primàries.

- La consciència recent estrenada de la gravetat de la crisi econòmica està conferint un sentit nou a la consideració dels problemes del desenvolupament des de la perspectiva ambiental. L'exploració de les noves alternatives de desenvolupament per part del països de la regió d'estudi, tindrà que considerar no solament la viabilitat immediata, sinó també la sostenibilitat a mig i llarg termini. Cap dels models de desenvolupament que es pogués proposar en funció de la seva viabilitat immediata seria sostenible a llarg termini si no garanteix el manteniment de la base de recursos naturals i el gaudiment de condicions ambientals acceptables per la societat.(MOPU,1990)
- Per últim i no per això la menys important, la característica econòmica que està definint el futur dels països de la regió d'estudi és el pes en augment del turisme. En els darrers anys, el governs respectius estant donant prioritat, algun més que d'altre, a les inversions en el sector turístic. És un sector a potenciar i que pot reportar beneficis, sobretot tenint en compte la seva situació privilegiada, així com els recursos naturals i culturals amb els que es compta.

Els països de la regió, estan buscant una sortida regional a la seva economia sent el turisme una de les vies amb més possibilitats.

Com s'ha pogut constatar en aquests apartats, els factors físics i socioeconòmics fan de nexa i cohesionen països i realitats força diferents. La regió en la seva totalitat ha avançat, però cada país per separat té un compte pendent diferent que saldar per assolir amb èxit la seva entrada per la porta de la globalització.

3.5. El turisme, un sector en alça

El sector turístic a nivell mundial segueix batent records econòmics any rera any, segons es pot despendre de les dades difoses per l'OMT relatives a l'any 2000. Aquestes dades indiquen que durant aquest any es van enregistrar 698 milions de viatges, un 7,4% més que el 1999 i en ingressos es van percebre un total de 476.000 milions de dòlars, un 4,5% més que el 1999 (Editur, 2001, 67).

Aquestes bones perspectives també afecten la zona d'estudi. L'evolució quantitativa del nombre de turistes internacionals arribats a Amèrica Llatina i el Carib ens mostra un desenvolupament que presenta un creixement progressiu des de la dècada dels anys 50. De totes maneres ha d'assenyalar-se que existeixen importants diferències espacials respecte el desenvolupament del fenomen turístic en l'àrea de Llatinoamèrica i el Carib. (Salvà, 1999)

L'expansió del sector turístic a les Amèriques⁴ s'ha situat per sota de la mitjana mundial, ja que l'increment ha estat del 6,5%. No obstant, la regió ha accelerat el seu creixement respecte a períodes anteriors, ja que en el 1999 el nivell va ser del 2,3%. Les arribades de turistes a les Amèriques va ser de 130,2 milions, un 18,5% del total del món, situant-se com a segon destí del planeta, darrera d'Europa.

Amèrica Central, amb un 8,8%, és la zona amb major índex d'expansió, seguida molt de prop pel Carib amb un 7,1% i Amèrica del Nord, amb el 7% (Editur, 2001, 67).

Mèxic, que formaria part de la subregió de l'Amèrica Septentrional, segons la divisió regional de l'OMT, és el primer estat llatinoamericà en arribada de turistes, més de 20 milions van visitar les terres mexicanes l'any 2000.

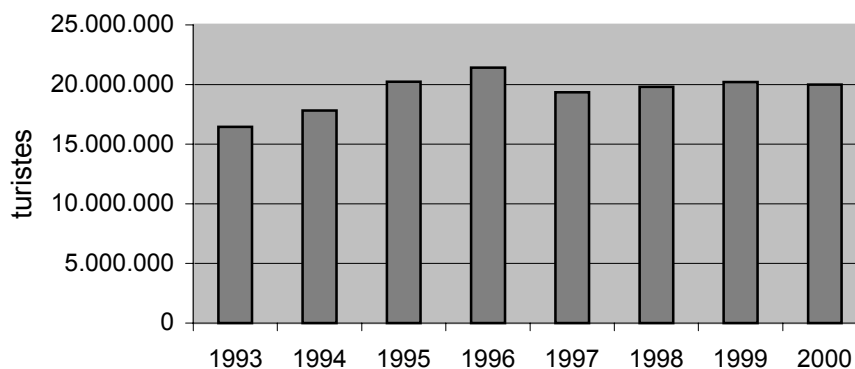
L'evolució del turisme a Mèxic en nombre d'arribades ha estat creixent al llarg d'aquests vuit anys d'estudi com es pot veure en el gràfic 3.2, passant de 16.440.000 turistes l'any 1993 a més de 20.000.000 l'any 2000, tenint un màxim d'arribades l'any 1996 de 21.405.000 turistes. Actualment ocupa el lloc vuitè del rànquing mundial, com a país receptor de turistes segons les dades del 2000. En quant a ingressos per turisme s'ha evolucionat de la posició 16 a la 14, plantejant-se a curt termini aconseguir una major despesa mitjana per turista. Avui en dia, el turisme és la segona font de divises desplaçant a les exportacions petroleres, tot i

---

⁴ Segons l'OMT la regió de les Amèriques engloba les subregions d'Amèrica Septentrional, Amèrica Central, Carib i Amèrica del Sud

que fluctua cap a una tercera posició, aportant el 8,9% del PIB (1999) i donant llocs de treball a més d'1'9 milions de persones.

Gràfic 3.2: Arribades de turistes a Mèxic (1993-2000)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'OMT (1997), OMT (2000) i Editur (2001,67)

Dins de la regió turística del Carib destaquen Cuba i la República Dominicana, països que pel seu volum de turistes (veure gràfic 3.3), per la seva capacitat d'allotjament i pels ingressos que reben, es troben situats any rera any entre els cinquanta principals destins a nivell mundial.

La República Dominicana, un destí per 2,9 milions de turistes va tenir la taxa d'increment més alta entre els deu primers destins americans, superior al 12%, sent el setè destí de les Amèriques. És, sense cap mena de dubte, el paradís del "tot inclòs", a través de la figura dels hotels de platja coneguts com a *ressorts*, que també es troben sobretot estesos a Cuba i a les costes mexicanes. Però aquesta illa compartida, té enormes recursos encara sense explotar i s'espera un creixement considerable de visitants en els pròxims anys. En quant a ingressos el turisme va generar 2.400 milions de dòlars representant el 22% del PIB i generant més 200.000 llocs de treball.

Cuba tanca la classificació dels deu primers països de les Amèriques i va rebre segons dades estimatives de l'any 2000, 1.700.000 turistes que van suposar uns ingressos de 1.500 milions de dòlars. El sector turístic s'ha convertit en la font d'ingressos més important, passant a substituir la indústria del sucre com a principal font de divises.

Nicaragua no necessiten visat per viatjar entre aquests països (Editor, 1999, 43).
 de 380.000 habitacions d'hotel, seguida per la República Dominicana amb 38.585
 Entre els emissors estrangers més importants cal destacar: Estats Units, Canadà,
 habitacions i Cuba amb 31.837, reflexa d'una especialització més marcada cap al
 Espanya i Alemanya.

Capítol 3: L'àrea d'estudi: Mèxic, Amèrica Central i les Grans Antilles
 onelles creades recentment. Costa Rica, Guatemala, Panamà i Hondures compten

entre 11 000 i 13 000 habitacions d'hotel, sent les menys dotades en oferta hotelera

el Salv ient en

capítol: ctures,

el sufic portant

Gràfic 3
 de turis

